

Валентина КРАВЧЕНКО

ГРИГОРІЙ НУДЬГА — ШЕВЧЕНКОЗНАВЕЦЬ

У статті йдеться про Г. Нудьгу як шевченкознавця та дослідника української романтичної балади в її історичному розвитку. Аналізується балада Т. Шевченка «Чого ти ходиш на могилу?».

Ключові слова: Григорій Нудьга, шевченкознавство, балада, зміст, поетика.

© В. КРАВЧЕНКО, 2014

Щоразу, коли пригадую свою роботу над кандидатською дисертацією «Балади в контексті творчості Т. Шевченка», асоціативно найперше в уяві спливає невеличка потемніла від часу книжечка Г. Нудьги «Українська балада (З теорії та історії жанру)», яку перечитувала кільканадцять разів. У ній дивували майстерність і вміння автора скрупульозно опрацьовувати тексти, намагання заглибитися у творчу майстерню Т. Шевченка. Вона дісталась мені як пам'ятка про мого колегу — шевченкознавця Олександра Григоровича Барабоху.

Вивчення художньої спадщини Т. Шевченка — це шлях до розуміння національних коренів. До когорта тих, хто збагачував шевченкознавство, перетворював його на авторитетну галузь української науки про літературу, належав і Г. Нудьга. Г. Нудьга намагався проникнути в багатозначність Шевченкового слова, збагнути семантичну глибину тексту. Справедливою є його думка, що кожний період життя і творчості Шевченка (початок творчості, період «трьох літ», неволя після арешту в 1847 році) своєрідно відобразилися на змісті і поетичному характері баладних творів. На початку поет віддає певну данину романтичній баладі з фантастичними елементами, в період «трьох літ» Шевченко робить наголос на соціальних мотивах, в 1847—1848 роках в його баладах домінують морально-етичні проблеми [4, с. 108].

Спираючись на теоретичні засади дослідження балад і творів з баладними мотивами та інтонаціями, які запропонував Г. Нудьга, виділимо у творчості Т. Шевченка вісім типових балад: «Причинна», «Тополя», «Утоплена», «Лілея», «Русалка», «Чого ти ходиш на могилу?», «Коло гаю в чистім полі», «У тієї Катерини».

Про баладу Т. Шевченка «Чого ти ходиш на могилу?» Г. Нудьга писав: «В основі сюжету [...] лежить народна поетична символіка...» [4, с. 122], а «роль явищ природи наближається тут до функції улюблених в народних піснях паралелізмів і символів» [4, с. 136]. Сюжет побудовано на метаморфозі: дівчина перетворюється на пташку. «Згідно з Лойфлером, пташка була символом, наділеним величною силою, що передбачає очищення й натхнення» [2, с. 423]. Пташки уособлюють душі людей. Автор надав символічного виміру реальним фактам і внутрішнім стражданням дівчини. Це твір про порятунок «милої» — поетична трансформація психологічного стресу в ході ритуалу. В основі

твору — реальний земний зміст: втрата дівчиною нареченого. Авторська розповідь скупа, точна, зведена до мінімуму. Трагедію, що вже сталася, автор залишив поза сюжетною рамкою. Життя без коханого немислиме — і, закономірно, — неминуча біда, що обов'язково станеться, бо є наслідком дії. На першому плані у творі — діалог матері й дочки. Сумний тон розмови, журлива відповідь-згода дочки, плач матері говорять про те, що це — драма почуттів. До кінця розповіді баладу огорнула похмура безнадія. Для матері її дитина — голубка сизокрила, безталанна. Трагізму додає й те, що дівчина заручена. Винятково загострене відчуття болю, гіркота втрати, приреченості. Дівчина не хоче скорятися долі. Вона постійно діє: ходить на могилу, ростить калину, просить Бога, звертається до куща — прагне щастя.

Калина — це найтиповіший обрядовий символ краси й кохання, надії на краще життя, на одруження. Вона — *красна, червона, гаряча, як вогонь*. Символічний зв'язок із вогнем виражений лінгвістично і психологічно мотивований: калина — символ кохання як внутрішнього горіння загалом. Закохана хоче, щоб калина прийнялася, а для цього потрібна вода, що має здатність творити добро. Дівчина поливає дерево сльозами і мовби віддає йому свою силу: «І сльозами поливає, / І Господа просить, / Щоб послав він дощі вночі / І дрібні роси» [5, с. 9]. Монолог надії вражає безмірною любов'ю. Вона зов'є кубелечко, і пташки (душі закоханих) прилинуть, будуть разом щебетати, розмовляти і «вкупочці на той світ літати» [5, с. 9]. Пташки на калині, традиційно, — це символи щасливого родинного життя. Ось чому героїня мріє виростити калину. «І калина прийнялася, / Віти розпустила» [5, с. 9]. Символіка сльози й роси тісно пов'язана з обрядовістю і містить у собі ідею очищення, підсилює образ чистоти. Дівчина звертається до калини: «Росою умий». Роса — це та животворяща сила, на яку надіється героїня; сльози — символ запліднюючого начала, і вони допоможуть їй проростити нове життя. Казковосимволічне магічне число *три* теж є у творі, і воно насторожує, бо образ трьох доріжок відомий у народнопісенній ліриці як символ розлуки. За народними віруваннями, тричі можна починати одну й ту ж справу. Якщо і втретє не вдасться довести її до

ISSN 1028-5091. Серія філологічна. № 3 (117), 2014

кінця, то тоді вже не поталанить, сподівання на щасливий кінець будуть марними.

Жадана пташка не прилітала. Дівчина зовсім знесилена у безрадісному плачі, втратила всяку надію. Її почали зневажати люди. Автор підказує, що причини її страждань — соціальні: калину зросили ріки-сльози. У баладі маємо градаційне напруження сюжету. Фігура умовчання («На четверте...») драматизує дію, готує до нової трагедії. У повному відчаї дівчина навіки заснула під калиною. Контраст прикінцевих рядків — «пташка щебетала», а «дівчина спала, не вставала» — зм'якшує трагічну розв'язку. Автор не говорить, що дівчина померла від туги — вона просто заснула: «Утомилось молоде, / Навіки спочило...» [5, с. 10]. Шевченко веде розповідь у соціальному плані: дівчина напівсирота, отже нещаслива. Вона свідомо своєї безвиході, але нічого не може вдіяти. Її почуття концентрується в єдиному рядку-відповіді: «— Так, мамо, так». Тяжкий настрій дочки передається і матері: «А мати й спати не лягала, / Дочку вечерять дожидала / І тяжко плакала, ждучи» [5, с. 10]. Ці рядки створюють реальну, побутово-психологічну картину, «яка мовби відтінює всю фантастичну умовність стилізації» [3, с. 191—192]. Слова «смерть» у баладі немає, проте гнітючий настрій твору обумовлює місце, де відбувається дія: *на могилі*. Образ самотньої матері, який фігурує на початку і в кінці балади, пригнічує ще більш.

Складний психологічний стан дівчини поет передав через внутрішній монолог. Журливі слова-звертання до калини, слова надії до нареченого посилюють ліризм твору: «— Може, пташкою прилине / Милий з того світа. / Зов'ю йому кубелечко...» [5, с. 9]. Драматично напруженою є сцена смерті дівчини. Вона передана «в енергійній епічно-короткій словесній формі [...] Шість рядків [...] витримано в суворій логічній і хронологічній послідовності, мальовнича градація — неухильне наростання дії, почуття, думки — поглиблює враження, поет схоплює психологічні кульмінації становища дівчини, що стисло й виразно передають зміст внутрішніх переживань героїні і приводять до логічного кінця» [1, с. 63]. Сонце, що встає «з-за могили», зосереджує увагу на місці, де розгортається трагічна дія. Особливого емоційного навантаження дія набирає тоді, коли вранці, вже після смер-

ті дівчини, з'являється довгождана пташка. Сувороручиста тональність епілогу.

Стильова народнопісенна домінанта поезії обумовлена зверненням до традиційних фольклорних образів і символів, використанням пестливих слів і суфіксів. Заперечний паралелізм, що двічі повторюється («Не сон-трава на могилі вночі процвітає») виконує функцію градаційного наступу дня. Мовна тканина балади милозвучна. У виділенні контекстуальних моментів важливу роль відіграють різні форми дієслів, передовсім часові та наказового способу, що мотивують поведінку дівчини та передають плін людського життя. Динамічності розповіді сприяє нагромадження однорідних дієслів-присудків. Напруженість у текст вносять складені форми дієслівних присудків. Шевченкові звукові образи об'єдналися в цілу звукову картину. Постійне ритмічне повторення плавних приголосних ([л], [н]) створило ніжну й теплу картину, додало м'якості сюжету.

Отже, балада «Чого ти ходиш на могилу?» — це твір не тільки про почуття героїнь, не тільки вираження їхніх дум, а це й вияв настроїв автора. Справедливо зазначив Г. Нудьга: «Мистецтво творення балади — нової, оригінальної, в основі якої лежать суспільні проблеми, — Шевченко підніс до незвичайної висоти» [4, с. 139]. Неоціненною є роль літературознавця й критика Г. Нудьги, який по-новому осягнув високі обрії балад Т. Шевченка.

1. Ващук Ф. Редакційна робота над циклом «В казематі» / Ф. Ващук // Збірник праць 14-ї наукової

шевченківської конференції. — К. : Наукова думка, 1966. — С. 51—68.

2. Керлот Х. Словарь символов / Хуан Керлот. — М. : REEL-book, 1994. — 608 с.
3. Коцюбинська М. Етюди про поетику Шевченка / Михайлина Коцюбинська. — К. : Радянський письменник, 1990. — 272 с.
4. Нудьга Г. Українська балада (З теорії та історії жанру) / Григорій Нудьга. — К. : Дніпро, 1970. — 257 с.
5. Шевченко Т. Чого ти ходиш на могилу?.. / Тарас Шевченко // Тарас Шевченко. Повне зібр. тв. : у 12 т. / редкол.: М.Г. Жулинський (голова) та ін. — К. : Наукова думка, 2003. — Т. 2: Поезія 1847—1861. — 784 с.

Valentyna Kravchenko

HRYHORII NUDHA AS T. SHEVCHENKO SCHOLAR

In article has been presented the research profile of H. Nudha in his efforts to conceive quite deepened essence of T. Shevchenko' poetry as well as that of Ukrainian Romantic ballads in their historical development. Analytical study of T. Shevchenko's ballad «Why do you go to the grave?..» has been performed accordingly to prescriptive directions traced by H. Nudha.

Keywords: Hryhorii Nudha, Shevchenko studies, ballads, content, poetics.

Валентина Кравченко

ГРИГОРИЙ НУДЬГА — ШЕВЧЕНКОВЕД

В статье речь идет о Нудьге-шевченковед и исследователе украинской романтической баллады в её историческом развитии. Осуществлен анализ баллады Т. Шевченко «Чого ти ходиш на могилу?».

Ключевые слова: Григорий Нудьга, шевченковедение, баллады, содержание, поэтика.